

Олег КЕКОШ,
*кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціальної педагогіки
та корекційної освіти,
Дрогобицький державний педагогічний університет
імені Івана Франка*

СОЦІАЛЬНА І ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЦЕРКОВНИХ ОСЕРЕДКІВ СЕРЕД ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ В ІСТОРИЧНОМУ ВИМІРІ

Із поширенням християнства у світі вже в другій половині II ст. почали з'являтися перші парафіяльні школи при церквах, монастирях та єпископських кафедрах. Ці початкові школи були нечисленними та пропонували елементарний курс навчання письма, читання й співу. Педагогічні надбання раннього християнства заклали духовні підвалини й української християнської педагогіки. Педагогічні ідеї навчання, індивідуального та творчого розвитку особистості були втілені у практику вітчизняної школи і стали засадничими принципами освітнього процесу. Вони набули творчого розвитку в теоретичній спадщині таких вітчизняних педагогів та мислителів-богословів, як Паїсій Величковський, Іван Вишенський, Григорій Сковорода, Петро Могила, Памфіл Юркевич, Костянтин Ушинський, Микола Пирогов та Василь Зеньковський [5].

Історія українського народу тісно пов'язана з церквою. Важко переоцінити її тисячолітній внесок у формування ментальності нації. Одним із основних напрямів культурно-просвітницької діяльності церкви в Україні була її освітньо-виховна робота, яка виявлялася передусім у створенні великої кількості освітніх закладів: початкових шкіл, гімназій та бурс. Ці заклади свого часу були чи не єдиним шляхом до знань для більшості українців, переважно з незаможних родин.

З прийняттям християнства на Русі в X ст. почали створюватися та розвиватися монастирі, і майже одночасно з ними – примонастирські школи. У так званих зовнішніх монастирських школах навчалися миряни. Освіта була диференційованою: заможні люди опановували надбання

середньовічної європейської освіти, а прості навчалися звичайної грамоти та готувалися до церковних служб. Поступово монастирі ставали осередками книгописання. Провідна роль у цьому належала Києво-Печерській лаврі, де богословська освіта сягнула рівня візантійської духовно-патріаршої академії. У ній навчався видатний діяч давньоруської культури Нестор-літописець. Церковні школи надавали початкову освіту та релігійне виховання. Навчання проводилося в невеликих групах по 3–10 дітей. Вивчали грамоту, церковний спів, віровчення, прищеплювали риси християнської моралі.

Чернечі громади, що швидко поширювалися на українських землях, зокрема в Галичині, згодом стали не лише визначними культурно-освітніми та духовно-релігійними, але й благодійними центрами. З їхньої ініціативи та підтримки організовувалися захоронки, сиротинці, школи, гімназії та притулки для немічних. Вони ставали осередками національної культури, сприяли вивченню та поширенню української мови й патріотичного духу.

У часи австрійського та польського поневолення Західної України на початку XX ст. гостро відчувався брак українських шкіл. Це спонукало національно свідому інтелігенцію до боротьби за відкриття україномовних національних освітніх закладів. Важливу роль у розвитку шкільництва відігравала УГКЦ, яка зуміла досягти певних успіхів у становленні україномовної освіти та національної системи виховання. Такий розвиток став можливий зокрема завдяки освітній діяльності монахів Чину святого Василя Великого [6].

Одним із найперших осередків просвітницької та соціальної діяльності отців Василян став їхній монастир у Бучачі. Наприкінці 1754 р. тут відкрилася так звана Загальна латинська школа для дітей з бідних родин, потім – семінарія, реорганізована згодом у гімназію. Пізніше тут був відкритий місійний Науково-Виховний інститут імені святого Йосафата, який з перервами діяв до 1944 року. При гімназії була велика бібліотека з багатою збіркою стародруків церковнослов'янською, староукраїнською, латинською, німецькою та польською мовами. З книгозбірні гімназії походить Буцацьке

Євангеліє – цінна пам'ятка руської писемності XII–XIII ст. Всебічна освіта, національно-патріотичний напрямок виховання, чудове зібрання книг у гімназії дали шлях у життя плеяді видатних українських діячів культури, літератури та мистецтва (письменник Іван Вагилевич, композитор Порфирій Бажанський, художник і письменник Корнило Устиянович, фольклорист і етнограф Володимир Гнатюк, живописці Модест Сосенко та Володимир Ласовський, письменники Осип Назарук та Антін Крушельницький). Бучацькі школи були популярними не тільки серед українського населення західного регіону. Сюди приїжджала вчитися молодь з Белза, Перемишля, Сянока, Волині, Поділля і навіть Наддніпрянщини.

Характеризуючи просвітницьку діяльність цього чину, історик Е. Ліковський зазначав, що вже від 1734 р. при всіх монастирях функціонували елементарні, а у більш визначних містах – вищі прилюдні школи і навіть філософські та теологічні колегії [2]. Лаврівський монастир отців Василіян був значним осередком духовності, культури й освіти на Бойківщині. Відомою була Головна окружна школа, яка діяла в Лаврові та була заснована 1788 року. Навчання в ній було безкоштовним. З 1837 р. до школи приймали лише обдарованих дітей. Директор М. Максимович залучав до викладання фахівців з дипломами вищих богословських та педагогічних закладів, заснував конвікт для багатих, коштом яких навчалися бідні. У 20–30-х рр. XX ст. у монастирі містився Василіянський ліцей, який продовжив і творчо розвинув кращі традиції Головної окружної школи.

Особливу роль в історії Василіянського чину відіграла Добромильська реформа, проведена у 1882 р. Вона не тільки врятувала чин від занепаду, але й стала поштовхом до оновлення та активізації діяльності згромадження. Щойно 1897 року митрополит Сильвестр Сембратович доручив Василіянам провести реформу жіночої гілки чину, постали нові монастирі сестер Василіянок та їхні шкільно-виховні установи не тільки в Галичині, але й у США, Югославії, на Закарпатті та в Аргентині. Та найбільшим досягненням черниць було відкриття україномовних початкових і фахових шкіл,

учительських семінарій, гімназій та ліцеїв у Львові, Станіславові, Яворові та Дрогобичі, які досягли високого рівня навчально-виховного процесу.

Отже, школи, засновані при монастирях Чину святого Василя Великого, відігравали важливу роль у розбудові українського шкільництва. Вони утверджували національно-патріотичний напрямок виховання і стали осередками духовно-морального становлення особистості на засадах любові та поваги до національної культури, рідної мови та християнських цінностей. Іншим важливим аспектом просвітницької діяльності Василіян була видавнича справа, яка бере свій початок з XVI–XVII ст. Найбільшого розвитку видавництво набуло наприкінці XIX – на початку XX ст., коли у 1895 р. монахи Чину святого Василя Великого (ЧСВВ) заснували друкарню в Жовкві на Львівщині. До 1939 р. було видано велику кількість богослужбової, катехитичної, літургійної літератури, прозових і поетичних творів релігійного змісту, дитячої духовної літератури тощо. Великою популярністю серед народу користувався католицький часопис «Місіонар», заснований 1897 року за підтримки Андрея Шептицького, а також додаток до нього – малий «Місіонарчик» для дітей, місячник для молоді «Наш приятель». Інтелігенція краю із зацікавленням читала науково-історичне видання «Записки ЧСВВ». Виховний вплив отці Василіяни чинили на українську молодь і через Марійські Товариства Молоді, які вони організували й очолювали. Окрім релігійного виховання, Марійські Товариства мали на меті формування рис високого патріотизму та самопожертви заради добробуту й процвітання Батьківщини.

Проповідуючи по всій Галичині, отці Василіяни відчували потребу у створенні жіночого згромадження, яке б провадило активну діяльність для бідних та потребуючих людей. Згромадження Сестер-Служебниць Непорочної Діви метою своєї діяльності вважало релігійне виховання дітей і шкільної молоді та церковно-харитативну працю, допомогу по парафіях (захоронки, сиротинці, школи, лікарні, притулки для літніх людей тощо).

Наприкінці XIX – на початку XX ст. митрополит Андрей Шептицький

відновив в Українській Греко-Католицькій Церкві монаше життя за древнім Студійським уставом. Безпосередньою причиною, що дала поштовх до утворення монастирів Студійського уставу в XIX ст., був факт існування монаших покликань серед селян, для яких не було місця в тогочасному чернецтві, яке приймало швидше тих, хто мав освіту або якесь ремесло. З благословення митрополита Андрея при студійському монастирі почала діяти іконописна майстерня-школа. Загалом, наслідком освітньо-виховної діяльності цього згромадження стало створення спеціальної бібліотеки у Львові, низки захоронок, сиротинців і фахових шкіл. Так, наприклад, отці студити утримували два захисти (сиротинці) у Львові та Уневі. При останньому була створена фахова школа, в якій 40 сиріт навчалися різних ремесел. Важливою була і видавнича діяльність отців студитів. З їхньої друкарні виходили у світ духовно-інформативний місячник «Ясна путь», листок «Промінчик сонця любові» та інша періодика й література [4].

Активною освітньою діяльністю та просвітою молоді займалися й сестри-студитки – жіноча гілка студитських монастирів Української Греко-Католицької Церкви. Студитки займалися рільництвом, шиттям, виробом церковних речей, обслуговували дитячі ясла, садки та сиротинці. Під час Другої світової війни сестри відчиняли двері свого монастиря і для єврейських дітей, виявляючи християнську любов і милосердя.

Поряд зі згаданими згромадженнями важливу роль у культурно-просвітницькій та соціальній діяльності на теренах Західної України відіграли такі монаші спільноти, як сестри святого Йосифа, сестри святого Йосафата, сестри Мироносиці, сестри Милосердя та сестри Пресвятої Родини.

У 1929 р. митрополит Андрей Шептицький запросив сестер милосердя святого Вікентія з Бельгії до діяльності на українських землях. Крім своїх прямих обов'язків догляду за хворими та немічними, черниці також займалися просвітньою та виховною діяльністю. У Львові зусиллями сестер створено притулок для бідних дівчат з гірської місцевості, які приїхали в пошуках роботи. Сестри активно працювали з хворими в лікарнях, а також

опікувалися найбільш потребуючими – дітьми-сиротами та молоддю. Станом на 1944 р. у Станіславівському монастирі сестер Милосердя нараховувалося 106 дітей-сиріт різного віку та статі.

З 1918 р. вихованням дітей дошкільного віку поряд із сестрами-монахинями інших згромаджень почали займатися сестри Пресвятої Родини. Вони провадили свою діяльність у монастирях та провінційних домах м. Долина та с. Гошів і працювали в державних дошкільних закладах у м. Болехів на Станіславщині.

Навчально-виховні заклади, сиротинці, захоронки, засновані різними монастирями, були важливими осередками освіти для української молоді. У досить складний політичний та економічний час вони сприяли духовному відродженню, національно-патріотичному вихованню та піднесенню українського народу. Примонастирські школи, гімназії, дошкільні заклади насамперед навчали молодь на морально-християнських засадах, виховуючи свідомих громадян української держави. На жаль, в часи тоталітарно-радянського панування всі монастирі УГКЦ були знищені, а більшість монахів та монахинь арештовано й вивезено до концтаборів.

Греко-католицьке духовенство завжди відігравало велику роль у формуванні релігійної та національної свідомості своїх вірних. Діяльність духовних провідників УГКЦ була багатогранною. Це були вчителі Божої науки, ревні провідники та катехити, місіонери та вихователі, і особливо – активні громадські діячі.

Охоплюючи духовною опікою парафіян, духовенство особливо турбувалося про молодь, зокрема студентство. Адже саме студенти та інтелігенція – це провідна верства, яка була основою просвітницького руху, брала активну участь у суспільному житті. Греко-Католицька Церква звертала увагу на студентство ще й тому, що дуже часто в середовищі, в яке потрапляла українська молодь, особливо сільська, було важко адаптуватися, оскільки її оточення було в основному польським та єврейським. Духовенство намагалося зберегти для українського народу найбільш свідому та освічену частину молоді.

Досліджуючи просвітницьку та соціальну діяльність українського духовенства в Галичині, педагогічні погляди, концептуальні ідеї в контексті розвитку української християнської педагогіки, варто підкреслити, що церковні діячі розглядали проблему мети українського виховання в контексті суспільно-політичних умов розвитку вітчизняної освіти в історичному аспекті. Для всієї системи національної освіти вони визначали таку мету: виховання молоді в християнському, національному, моральному дусі. Це для церковних просвітителів найголовніше завдання, від результату якого залежить розвиток українського народу та збереження християнських цінностей. Виховання молоді здійснювалося на основі пізнання християнської моралі, вітчизняної культури, звичаїв та національної свідомості.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бандрівський М. Пам'ятко-охоронна діяльність Митрополита Андрея Шептицького. *Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника*. Львів, 2000. Вип.7–8.
2. Катрій Ю. Святий Василій Великий, Патріарх Східного чернецтва. Нью-Йорк : Вид-во оо. Василіян, 1979.
3. Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовно-морального виховання молодого покоління. *Наукові записки НаУОА. Серія «Психологія і педагогіка»*. 2012. Вип. 21.
4. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви : митрополит Андрей Шептицький і патріарх Йосиф Сліпий. Львів : Свічадо, 2001.
5. Петрова І. З історії християнської системи виховання. *Людина і світ*. 1996. № 8.